ÖTÜKEN

TANRILAR SUSAMIŞLARDI

Anatole France

Fransızcadan tercüme eden:
Hüseyin Cahit Yalçın

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1344
EDEBÎ ESERLER: 711

Birinci Baskı: (*Allahlar Susamışlardı* adıyla) 1937, Remzi Kitabevi

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-605-155-727-4

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde,
kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz;
hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez,
çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Kitabın özgün adı: *Les Dieux ont soif*

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Editör: Göktürk Ömer Çakır
Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz
Dizgi-Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset
Baskı: Mega Basım Yayın San. Ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere İstanbul • Tel: 0212 412 17 00
Sertifika Numarası: 12026
İstanbul- 2018

ANATOLE FRANCE, Tam adı Jacques Anatole François Thibault olan Anatole France 16 Nisan 1844'te Paris'te, kitapçı bir babanın oğlu olarak doğdu ve hayatının çoğunu kitaplar arasında geçirdi. Hümanist bir eğitim aldı ve ilk şiirlerini Parnasyen'in klasik geleneği canlandıran tesiri altında ortaya koydu. İdeolojik Kuşkuculuk 1881'de neşredilen *Sylvestre Bonnard'ın Suçu* gibi ilk ürünlerinden itibaren kendisini göstermiştir. 1877'de Marie-Valérie Guérin de Sauville'le evlenen France, 1893'te boşanmıştır. Bu arada 1888'de Madam Arman de Caillavet'le tanışmış, bu ilişkinin etkisiyle 1890'da *Thaïs*, 1894'te ise *Kırmızı Zambak* adlı romanları yayımlanmıştır. *Penguen Adası* (1908) ve *Tanrılar Susamışlardı* (1912) adlarıyla dilimize çevrilen romanlarında ülküsel kardeşlik toplumuna duyduğu inancın giderek zayıflamış olduğu görülür. Edebiyatın her türünde eserler veren France, klasik kültürü yalın, açık ve etkili bir dille temsil etmiştir. Eserlerindeki ironik dil, sosyal adalete olan tutku ve klasik biçemiyle Diderot ve Voltaire geleneğinin güçlü bir temsilcisi olarak temayüz eden yazar, 1896'da Fransız Akademisi'ne seçilmiş, 1921'de Nobel Edebiyat Ödülü'ne lâyık görülmüştür. 12 Ekim 1924'te Saint-Cyr-sur-Loire'de ölmüştür.

HÜSEYİN CAHİT YALÇIN, 1875 yılında Balıkesir'de doğan Hüseyin Cahit, ilk ve orta öğrenimini Serez'de tamamlayıp 1893-1896 yılları arasında Mekteb-i Mülkiye'de okumuş, mezûniyetini tâkiben Maarif Nezâreti'nde beş yıl çeşitli kalemlerde çalıştıktan sonra, 1901 – 1908 yılları arasında Vefâ ve Mercan idâdîlerinde, öğretmenlik ve idârecilik yapmıştır. 1891'de Ahmed Mithat Efendi'nin tesiriyle Nâdide adlı cinâyet romanını yazan, Servet-i Fünûn dergisinde 1897'den itibaren hikâye, roman ve tenkitleri yayınlanan Cahit, II. Meşrûtiyet'le birlikte İttihat ve Terakki'nin saflarında siyâsî mücâdeleye atılmıştır. İttihat ve Terakki'nin merkez-i umûmî üyesi ve geleceğin büyük sözlükçüsü Hüseyin Kâzım Kadri'nin ve Tevfik Fikret'in dâvetiyle *Tanin* gazetesini çıkarmaya başlamış; Fikret'in birkaç ay sonra, Hüseyin Kâzım Kadri'nin de Serez mutasarrıflığına tâyini dolayısıyla Şubat 1909'da ayrıldığı gazetenin imtiyazı kendisine kalmış ve uzun yazı hayatı boyunca adıyla birlikte anılacak olan bu gazeteyle Türk matbuatında silinmez bir iz bırakmıştır.

Tanin gazetesi, ilk devresinde (1 Ağustos 1908 – 31 Ekim 1918) 3550 sayı neşredilmiş, bu evrede 1914'e kadar Hüseyin Cahit'in yönetiminde kalmıştır. Tabiî bu yayın faaliyeti, bazı kesintilere de uğramıştır: 31 Mart Vak'ası'nda Tanin'in matbaası dağıtılmış ve Hüseyin Cahit, isyancıların Lazkiye mebusu Mehmed Aslan'ı o zannederek öldürmeleri üzerine Selânik'e kaçmak zorunda kalmıştır. Hareket Ordusu'nun şehre girişinden sonra geri dönebilen Hüseyin Cahit, sonraki yıllarda da İttihatçı karşıtı hükûmetlerce kovuşturulmuş, gazetesi kapatılmış ve Kasım 1912'de bu defa Viyana'ya kaçmak zorunda kalarak, ancak Bâbıâlî Baskını sonrasın-

da geri dönebilmiştir. İlginçtir ki bu defa da İttihat ve Terakki'nin bazı icraatlarını eleştirmekten geri kalmayan Hüseyin Cahit, 1914 Ocak'ında gazeteyi İttihat ve Terakki Fırkası'na devretmek zorunda bırakılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonunda İstanbul'un işgâli üzerine 1919 Haziran'ında Malta'ya sürülen Hüseyin Cahit, 1921 Nisan'ında kurtulup İstanbul'a döndükten sonra *Tanin*'i tekrar çıkartmaya başlamış, 14 Ekim 1922 – 16 Nisan 1925 arasında 903 sayı olarak neşredilen bu ikinci devrenin ilk 38 sayısı *Tanin* adına izin alınamadığı için *Renin* adıyla çıkmıştır. Gazetenin İttihatçıların görüşlerinin temsil organı olması, Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefeti ve hilâfet konusundaki farklı kanaatleri dolayısıyla Cahit İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanıp beraat etmiş, Şeyh Said isyânı sonrasında çıkan Takrîr-i Sükûn Kânûnu eliyle tekrar aynı mahkemeye çıkarılmıştır. Gazetenin yeni kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı desteklemesi de rahatsızlık yaratmış, en sonunda Hüseyin Cahit, bir haber dolayısıyla vatana ihânet suçundan Mayıs 1925'te Çorum'a sürgün edilmiştir. Ceza kânûnunda yapılan değişiklikle bir yıl sonra cezâsını tamamlamış sayılan Cahit, Atatürk'ün ölümüne kadar siyaset yapamamış ve hiçbir memuriyete alınmamıştır.

Bu yıllarda *Fikir Hareketleri* (1933 – 1940) dergisini çıkaran Cahit, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde siyâsete dönebilmiş, 1939 – 1954 yılları arasında CHP'nin Çankırı, İstanbul ve Kars milletvekilliklerinde bulunmuştur. *Tanin* gazetesinin üçüncü devresi de 30 Ağustos 1943 – 14 Kasım 1947 tarihleri arasında 1512 sayı sürmüştür. Bu devrede *Tanin*, gerek Alman taraftarlığının gerek Sovyet taraftarlığının karşısında olmuş, her iki akıma karşı bir neşriyat sürdürmüştür. Hüseyin Cahit'in 3 Aralık 1945'te, komünizm propagandasıyla ithâm ettiği *Tan* gazetesine karşı, "Kalkın Ey Ehl-i Vatan, Bir Vatan Cephesine Lüzum Vardır" başlıklı yazısını neşretmesi ve bu yazıda "Bu memleket, asırlardan beri şimalden gelen hücumlara karşı koydu. Milletin varlığı, bu ızdıraplar ve felâketlerle yoğrulmuştu. Bu defa yine anavatan topraklarından parçalar ve Türk istikbalinin hatimesini teşkil edecek surette Boğazlar'da üsler isteniyor (...) Büyük Vatanperver Namık Kemal'in sesi bugünün parolasıdır: Kalkın Ey... Ehli Vatan!... Mücadele başlıyor. Ve başlamak lazımdır. Çünkü en azgın ve insafsız bir propagandanın Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yıkıcı, yeis verici, ümit kırıcı bir propaganda zehrini dökmesine müsaade edemeyiz. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı koymaya mecburdur (…) Bunları susturmak için, cevap hükümete düşmez. Söz, eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarındır" demesi üzerine, bir gün sonra, tek parti devrinin meşhûr matbuât hâdisesi olan Tan Baskını gerçekleşmiştir. 1948'den sonra Demokrat Parti'ye karşı *Ulus* gazetesinde çok sert bir muhalefet sürdüren Hüseyin Cahit, yetmiş dokuz yaşında yirmi altı ay mahkûmiyet kararıyla içeri alınmış, basında büyük gürültü kopması üzerine üç buçuk ay sonra serbest bırakılmıştır.

Servet-i Fünûn edebiyatı içinde kalem oynatarak yazı hayatına başlayan Hüseyin Cahit'in gerek polemikçiliği, gerek siyasî kariyeri dolayısıyla edebiyatçı yanı silik kalmıştır. Onun, bir diğer önemli faaliyeti, çeşitli Batı dillerinden edebiyat, tarih, felsefe, eğitim ve sâir konulardaki 26 bin sayfaya ulaşan tercümeleriyle fikir ve edebiyat tarihimize yaptığı katkılardır. Mesela bu çeviriler arasında, umumî Türk tarihçiliğinin klâsik kaynaklarından sayılan, Joseph de Guignes'den, *Hunların Türklerin Moğolların ve Daha Sâir Batı Tatarlarının Tarih-i Umûmîsi* adıyla çevirip 1923 – 1925 arasında neşrettiği sekiz ciltlik ve Leone Caetani'den *İslâm Târihi* adıyla çevirip 1924 – 1927 arasında neşrettiği on ciltlik büyük eserler olduğu gibi, Adolf Hitler'den 1940'ta *Kavgam* adıyla çevirdiği siyasî ve ideolojik hâtırât da yer almaktadır. Ayrıca 1903'te Pierre Loti'nin *İzlanda Balıkçısı*, 1906'da Leon Marilie'den *Hürriyet-i Vicdan*, 1924'te Emile Durkheim'dan *Din Hayatının İbtidâî Şekilleri*, 1936'da Anatole France'tan *Allahlar Susamışlardı*, 1947'de Arthur Koestler'den *Sovyet Efsanesi ve Hakikat: Kızıl Rusya'nın İç Yüzü* adlı kitapları dilimize kazandırmıştır.

Polemikleri ve muhalif kimliğiyle basın tarihimizde önemli bir yer edinen Hüseyin Cahit, ömrü boyunca epey yekûn tutan pek çok alandaki yazı çalışmaları sâyesinde, S. Coşar'dan öğrendiğimize göre, öldüğü zaman karikatürist Necmi Rıza tarafından hâtırâsına ağlayan bir dolma kalem çizimiyle uğurlanmıştır.

Göktürk Ömer Çakır, *Millî ve Manevî Târihimizin Büyük Sîmâları*, Cedit Neşriyat, 2016, s. 297-299'dan iktibas edilmiştir.

Anatole France

Büyük Fransız edip ve mütefekkiri Anatole France'ın hayat ve eserleri hakkında dört beş yerden toplayacağım bilgiyi kendime mal ederek buraya kaydetmektense, Fransız edebiyat tarihçilerinden M. Gustave Lanson tarafından France'ın seçilmiş eserlerinin başında neşredilmiş olan tahlilin özetini yapmayı daha münasip ve daha dürüst buluyorum.

H. C. Y.

Anatole France, 1844 yılında Paris'te doğmuştur. Şefkatli bir ana, ona saadetin duyguda olduğunu, sütnine masallarının bilgin ve mütebahhirlerin anlatacakları tarihe karşılık bulunduğunu öğretti: Oğlu şair olmasaydı, anasına hıyanet etmiş olurdu.

Babası, Malaquais rıhtımında kitapçı idi. Çocuğun gözleri tablolarla doldu. Sonraları da bu tabloların nazik, kudretli çekiciliğini ve büyüleyiciliğini büyük bir başarı ile ifade etmişti.

İşte Anatole France böyle bir çevre içinde birtakım hocalar buldu, onlardan birçok şeyler öğrendi. Rıhtımlarda avare avare dolaştı, babasının dükkânında kitapları karıştırdı. Eski kitapları ve eski resimleri elleye elleye eski şeylerden hoşlanmak, hisse almak kabiliyetini elde etti. Geçmişin içinde yaşamak ve geçmişin özelliklerini kavramak hususunda alışkanlık hâsıl etti.

Fakat bütün geçmiş, Malaquais rıhtımında eşit surette mevcut değildi. Burada en çok ilâhiyata ve on sekizince yüzyıla tesadüf ediliyordu. İşte bu suretle Anatole France'ın içinde sökülüp atılması imkânsız bir inançsızlık ile birlikte iman şekillerine karşı bir sevgi ve bir bilgi vücuda geldi. Dinin dilinden anlamak yolunu öğrendi. Fakat bu anlayışı inanmış bir insan sıfatıyla ona iman etmek için değildi, bir artist sıfatıyla onu yaşatmak içindi.

Paris'in o köşesinde, on sekizinci yüzyıl, kitapçıların vitrinlerinde serilidir; kitapçıların kutularından taşar. On sekizinci yüzyılı bize rıhtımlardan daha iyi öğretecek bir vasıta yoktur.

Anatole France, on sekizinci yüzyıldan kalma gerçek örneklerle canlı canlı karşılaşmak gibi bir talih lûtfuna da uğradı. 1850 ila 1860 seneleri arasında, babasının dükkânına imparatorluk yahut inkılâp zamanında doğmuş müşteriler geliyorlardı. İçlerinde bâzıları eski rejimin son senelerinde doğmuşlardı,

nice hisli analar tarafından emzirilmişler ve 89 İnkılâbı'na kaynak teşkil eden şairane bir hayal içinde yetişmişlerdi.

Çocuğun gördüğü bu kimseler, barış, nezaket, fikir ve mâneviyat adamlarıydılar. On sekizinci yüzyıl, inkılâp devresi içinden o türlü adamlar vasıtasıyla süzülüp bize kadar gelmiş bulunuyordu.

Anatole France'ın terbiyesi kolejde tamam oldu. Stanislas Koleji'nin yumuşak rejimi içinde, hayal gücünün keyif ve heveslerine tâbi oluyordu. Hareketsiz bir talebe idi; okula gittiği halde gitmiyor gibiydi. İstiklâlini muhafaza ediyor, fakat gürültü patırtı yapmıyordu. İtaatsizliğin haşinliğini, tavır ve halindeki tevazu ile hafifletiyor, kaide ve can sıkıntısına, fikrî telkinlere karşı düşünüş şeklini ve zevk alma tarzını muhafaza ediyordu. Böyle bâzı öğrenciler vardır ki, derslerine kulak vermedikleri hocaları için sonra bir şeref teşkil ederler. Dalgın ve ancak vakit vakit dikkatli olan A. France, hiç dinlemeden istifade ediyordu. Homère'in yahut Sophocle'un bir ışığı, Theocrite'in ve Anthologie'nin bir kokusu, ara sıra hislerine düşkün bu öğrenci üzerinde tesir yapıyor ve Yunan sempatisi hükmünü icra ediyordu. A. France, daha ziyade ahenkli destanların nazik aşk sahnelerinin, feci trajedilerdeki hoş çıplaklığın tesiri altında kalmıştı.

O, Roma'dan pek az bir şey aldı. Yazarların fikirlerinden ziyade, hayat manzaralarından istifade etti. Böyle olmakla beraber, Latincede pek parlak bir öğrenci idi. Geleceğin büyük yazarının, Fransızca kompozisyondan fena notlar alması pek gariptir. Ona hocaları: "Zevksiz" diyorlardı. O sırada henüz yolunu arar bir halde idi. Başkalarına benzemediği için kendi kendisini ifadeye muvaffak olamıyordu. Gâh en ilerde oluyor, gâh en geri kalıyordu.

Anatole France edebiyata, Alfred de Vigny'ye dair bir inceleme ile girdi. Uzun müddet unutulmuş olan şair, ölümünden sonra *Destinées*'nin basılmasıyla mevkiini tekrar alıyordu. A. France, onun hem şahsı hem eseri hakkında mütebahhirane bir inceleme yaptı. Onda mutlak dinsizliği ve asaletperverane uzleti sevdi. Fakat isyan, acılık, mağrurane ciddiyet France'ın huyunda yoktu. Vignyi'yi anladı ise de, ona esir olmadı.

Eser yazmak için acele etmiyordu. Bir hafız-ı kütüblük onu yaşamak için yazmak mecburiyetinden azâde bulunduruyordu. O, zevk almak emeliyle yazıyordu. Bir yazar olarak doğmuş olduğu için, düşünceleri ancak kendisinin haricinde bir şekil iktisap ederse onlardan zevk duyabiliyordu. Yavaş yavaş, keyfi istedikçe, şiir yazıyordu. On yıl sonra, otuz yaşına doğru, bunları, bir kitapta topladı. Üç yıl sonra, ikinci bir kitap daha bastırdı. Bu eserlerde, ona şairler arasında iyi bir mevki sağlayacak yazılar vardı. Henüz kesin bir yola girmediği, halinden belli idi. Türlü yollar takip ediyordu.

Şiirlerin özelliği, mutlak bir hayal kırıklığını sakin bir surette kabul etmesinde idi. Şekil cihetinde, Parnasiyenlerin şiiri onun elinde iyi bir yumuşaklık almıştı. Kıymetli bir şair olduğunu anlatan bu manzumelerden sonra nesir sahasını seçip, bir daha oradan ayrılmaması pek gariptir. Bununla beraber, şiirden vazgeçmiyordu, fakat onun şiiri yalnız nesir şeklinde tam surette ken-

disini ifade edebiliyordu. Zamanına göre bu bir istisna sayılmazdı. Daha ziyade zamanının durumu bu idi.

Genel olarak, ilim şiiri öldürmüştür, derler. Bu yanlış ve bayağı sözdür. Hiçbir şey şiiri öldüremez. İlmin kendisi şiir kaynağıdır. Şiir; ruh için ilim kadar tabii bir usuldür yahut bir duygudur. Bu sayede ruh eşya üzerinde hâkim ve fevrî nüfuz ve tesirini yapar. Zamanımızda şiir imkânsız bir hale girmiş değildir. İmkânsızlık halini alan şey "nazım"dır. Şiiri mısraların içine kapamak gittikçe zorlaşıyor. Manzumeler için basit fikirler lazımdır; ince ve kuvvetli nazımların bu fikirler etrafında genişlemesi gerekir. Anlaşılması kabil şeylerin ayrılmış terkibatına, manzume seslerden ve hareketlerden mürekkep ve havası ile kavranılabilir terkibat konur. Bunlar dinleyicilerde duygular ve düşünceler uyandırırlar. Manzume ancak belli bir düşünce binasına kabiliyetlidir. İptidaî ruhun sadeliği bu şekil içinde rahat ederdi, mükemmel ahenkler vücuda getirirdi. Bu ahenk, bütün o iptidaî ruhun sadeliği bu şekil içinde rahat ederdi, mükemmel ahenkler vücuda getirirdi. Bu ahenk bütün o iptidaî ruhu muhtevi bulunuyordu. Çağdaş büyük şairlerimizin hep basit ruhlarla mücehhez olmaları ve ölmeyecek olan manzumeler içinde fikir başlangıcını muzafferce tespit etmeleri bir tesadüf eseri midir? Devrimizde bir şairin pek fazla zeki olması iyi değildir. Sully – Prudhomme bunu pek güzel takdir etmiştir. Çünkü manzumeleri fikir cihetinden pek zengin olmanın zararını çekmişlerdir. Bugün, manzumeyi kıymetten düşürmeden, yahut çerçevesini parçalamadan açıklık ve bellilik ile düşünmeye imkân yoktur. Çünkü düşüncenin vuzuh ve açıklığı müspet vakalar, açık incelemeler ve deliller olmadan temin edilemez. Esaslı ve umumî fikirler en aşağıdan bulunmak üzere halis, sırf heyecan çok kere imkânsızdır. Hislerin delilleriyle yahut şüpheleriyle müterafik bulunmak ister. Hissiyat ya meydana gelir ya inceler. Şair, bugünkü insanlar gibi zeki bir adam ise şiirine tenkit karıştırmaktan kendini alıkoyamaz. Halbuki manzume tenkidî düşünceye uyacak bir şekil değildir.

Bir de, vaktiyle insan şiiri basit ve geniş fikirlerden çıkarırdı. Bu fikirleri ona, dünya ve moral hayat hakkındaki tabii "intuition"u verirdi. Halbuki bugün o fikirlere, ancak felsefî kurul, ilmî hesaplar yahut tarihî bakışlar vasıtasıyla erişiliyor. Bunlar ise aranılan fikirleri birtakım vakalar, rakamlar, anlamlar yüküyle ağırlaştırıyorlar. Bu ağırlık manzumeye yakışmaz. Mısralar bir sürme ve temizleme âletidir. Şairane heyecanın pisliklerini bırakarak, onu teksif edilmiş hale sokar. Fakat bu pislikler, bu nesir ve akıl maddeleri, işte bugünkü çağdaş şiirin hususî kokusunu vücuda getiriyorlar. Onun için, nesir şiir ile dolmaktan kazanırsa da, nazım nesire dökülmekten her zaman zararlı çıkar.

Edebiyat nevilerini birbirinden ayırmanın haklı olduğu kolayca ispat edilebilir. Fakat şimdi, buna kati surette uymanın imkânsız hale girdiği meydandadır. Sanat sahasında basit çeşitlere malik olmak için, ruhlarda basit hallere ihtiyaç vardır. Vaktiyle öyle bir zaman oldu ki, din hissî bir ibadetin macerası içinde akıp gidiyor, şairce heyecan nazma inhisar ediyor, nesirde de zekâ kendisini gösteriyordu. Romantizm, sanat şekillerini yeni ihtiyaçlara uydurmak

üzere çağdaş düşüncelerin sarf ettiği büyük bir gayrettir, diye anlaşılabilir. İşte romantizmden sonra, dindarlık insanların çoğunda sofuluğun kapalı cetvelleri içinde cereyan etmeyip kaplarından taşmış, bütün hayat düşüncelerine yayılmış, bütün edebiyat şekillerini lirik dalgalarla kaplamıştır. Şiir de akıl da gelenek sarnıçlarından dışarıya taştılar. Şimdi edebî nevilerin hepsinde karışık halde iman, his, tenkit, bilim, her şey var. Vaktiyle edebî eserler birer incelemeden ibarettiler. Şimdi birer dilim, birer kesinti halindedirler. Cüretkârane bir kesme işiyle bütün parçalardan, bütün vazifelerden bir parçayı meydana koyuyorlar. Şimdiki eserlerde birlik esasen bir şey değildir, konusu basitliğiyle temin edilmemiştir. Bunlara birlik, ziyanın yavaş yavaş azalmalarıyla dışarıdan getirilmiştir.

Halbuki nazım, bazı karışıklığa hiçbir zaman uymayacaktır. Şüphesiz ki, zamanlarının istidadına uyan genç edebî mekteplerimiz nesre yaklaşan nazmı, nazma yaklaşan nesri aramakta ısrar edip duruyorlar. Bunlar bir şekildir. Şimdiye kadar büyük bir hayat kabiliyeti gösterememiştir. Yeni şekil ne şiir ne nesir olmadığı için, nazım mevzuunu da, nesir mevzuunu da kaplar. Fakat henüz en az belli olmuş şekil, düşüncelerin bütün gerginliklerine en iyi uyacak şekildir.

İşte bunun içindir ki, birçokları nazma heves ediyorlar ve bunda başarı gösteriyorlardı. Fakat modern ruhu anlayanların ve onu ifade etmek isteyenlerin hemen hepsi ahenkli şekiller aşkına uymuş olarak giriştikleri bu nazım işini bırakıyorlar. En halis heyecanlarını güzel ve az manzumelerle ağır ağır parçalamakla beraber daha ziyade, daha kaba, fakat uysal nesir şekli üzerinde çalışıyorlar. Nesir onları memnun bırakıyor; gerçek şairler bile bir yazar olmakla kalıyorlar ve hele en çok, gerçekçi şairler böyle yapıyorlar diyeceğim. Çünkü onlarda nazım hisleri ve saygısı vardır. Zannediyorum ki Anatole France'ı nesre sürükleyen sebepler bunlar olacaktır. Nesir sahasında sanata ve şiire en çok dalan iki nev'i, roman ile masalı seçti.

Anatole France'ın 1881'de çıkan *Le Crime de Silvestre Bonnard*'ı onu Fransız romancılarının birinci mertebesine yükseltti. Kendisindeki kuvvetli şahsiyet ve özelliği geniş okuyucu topluluğuna anlattı. İlk defa olarak, bir *İnstitut* üyesi, bir roman kahramanı oluyordu. Bir yazarın hayali ilk defa olarak şiiri bir tozlu kütüphane dekoru içinde kendisini ciddî inceleme ve araştırmalara vermiş bir ruhun derinliğinde arıyordu. Bununla beraber bir hayal kadar mânalı ve doğru bir şey olamazdı. Az bulunur kitaplar bulmak için kataloglar karıştıran bu bön Bonard, çağdaş hayatın timsali idi. Çünkü çağdaş hayat kendisini hep kritik incelemelere ve ilmî araştırmalara vermiştir. Böyle olmakla beraber, içinde şiir yok değildir. Fakat onu bulmak için daha derin kazmak lazımdır. Bizim endişeli çalışmalarımızın ezip içimize doğru ittiği hayıflanma, düşkünlük, arzu gibi şeyleri, tabiî memnuniyetlerinden pek mahrum kalmış bir inceliğin kederli yorgunluklarını bulup meydana çıkarmak ister. İşte bu romanın büyüklüğü, ihtiyar bir âlimin etrafındaki bu şiirden ileri gelir.

A. France, *Silvestre Bonnard*'dan sonra birkaç büyük eserle aynı başarıyı temin ve teyit etti. Arada birçok latif hikâyeler de yazdı. Çağdaşlarımızın çoğuna nisbetle o az eser vücuda getirir. O, kendi kendisinden zevk alan bir hakîmdir. Fakat aynı zamanda dâimî ve bol yazı yazmanın kıymete ne kadar zarar verdiğini anlamış bir artisttir. O bir konuyu tamamiyle kavradığı ve ondan zevk aldığı zaman yazar. Bunu, hiç acele etmeden en ufak teferruata sanatın erişebileceği olgunluğu temin ede ede eser vücuda getirir.

A. France'ı, kendine çekmiş olan konular pek değişiktir. Çocuk; zekânın, hislerin, ihtirasların samimî ve modern bir çerçeve içinde uyanması; Hıristiyanlığın ilk zamanları; ortaçağ evliyalarının menkıbeleri; Fransız İnkılâbı'nın ruh halleri ve feci olayları; Rönesans devrinde İtalya'nın feci ve müthiş ihtirasları; İskenderiye ve Tebai'de, dar ve haşin bir Allah sevgisi ile cenkleşen zeki ve zevke düşkün müşriklik; serbest ahlâksızlığı ve düşüncelerin atılganlığı ile 18. yüzyıl Fransası; son derece incelmiş, tamamen ahlâkı bozulmuş, en yüksek ahlâk fikirlerini anlayabilmeye kadir olmakla beraber, bir an bile fazihatlarından hiçbirini feda etmeyen bugünkü kibar âlemi onun için hep birer mevzu teşkil eder. Yazar, bizi birbirine hiç benzemeyen sosyeteler, birbirlerinden ayrı ve uzak zamanlar ve mekânlar içinde dolaştırır.

Bütün bu konularda ve onları açıklayan eserlerde birlik olan nokta nedir? Ben önce şunu görüyorum: Yazarın şahsına mahsus olan görüş konuyu hiç değiştirmez, onun hususî vasfını ortaya koymaya uğraşır. Anatole France'ta şaircesine ifade melekesi gayet ince bir tenkidî temyizin nüfuzu altındadır. Onda bir tarihçi huyu vardır. Aynı zamanda bir tarihçiyi vücuda getiren esaslı Allah sevgisi de vardır ki, bu da farkları hissedebilmek kabiliyetidir. Her hayal onun düşüncesinde ferdî ve diğerlerinden ayrı bir surette kalır. Yazar, bu hayali ötekilerin benzeyen unsurları ile değil, onu tek bir halde tutan duygularıyla anlamaya çalışır. Tasvir ettiği evliyaların hepsi muayyen bir yüzyılın ve muayyen bir memleketin evliyalarıdırlar. Hıristiyanlık, Mısır çölünde yahut başka yerde birbirine tamamiyle zıt izler bırakır. Onun vaka şahıslarından her birinin her kelimesi, her jesti tarihi açık surette belirtilmiş bütün sosyal hallerin bir neticesi ve ifadesidir.

İstek, estetik yaratma ve meydana getirmenin bu doğruluğunda konuların seçiliş sebepleri bizim gözümüze çarpar. Yazarın bir nevi hal tercümesi olan *Le Livre de mon Ami* bir tarafa bırakılırsa, Anatole France'ın meşgul olduğu konularda birlik nokta düpedüz ahlâk hissine çarpmaları, inanışları hayrete düşürmeleri, adalet ve hayır meselelerinde beliren âdetleri fena göstermeleridir. A. France bize, inananların ulvî ifrat ve garabetlerini tasvir etmekten peş hoşlanır: Eğer din bu ise, bizim dinimiz yalancı bir dinsizlik değil de nedir? Biz hakikate, hayra, adalete inanırız ve bazı şeylerin doğru, iyi, adilâne olduklarına sıkı sıkı inanırız. Fakat bu muazzez hakikatlere, bu hoş hayra, bu âmir adalete hayatımızı, rahatımızı feda etmek taraflısı değiliz. Anatole France'ın vaka şahısları bu şeylere karşı fedakârlık yapan insanlardır ve bunların hayalî şeyler olduklarını ispat eden insanlardır. Bazı aynı adamlar, aynı fiil ve hareket içinde bize hem

boş zannını verirler hem fedakârlığı öğretirler. Feragati öğreniyoruz ve vazgeçme konularını kaybediyoruz.

Bu, acı bir şeydir. Hem bu hal, bir düşünce oyunundan ibaret değildir. Anatole France, ölçüyü gayet doğrulukla muhafaza eder. Bu sayede paradokslar hakikatin endişe verici bir kısmını bize gösterirler. İşte burası daha acıdır. Fakat yazar çok kere bu durum karşısında acı duymaktansa, eğlenmiştir gibi görünür.

Dünya, özden mahrum birtakım olayların nihayetsiz bir akışından ibarettir. Herhalde, biz özü göremeyiz, hatta kendi içimizde bile onu bulamayız. İnsan şuuru bu hayallerden bir kısmının akıntısından başka bir şey değildir. Bu akım bir dakika daha şiddet kazandı mı, zamanı, hali, realiteyi, hakikati meydana getirir. O andaki şiddetin biraz hafiflemesi geçmişi, hülyayı, fikir ve mütalaayı doğurur. Dünya ve tarih, bir şuurun değişik ve aldatıcı dekorlarıdır. Her şey doğrudur. Çünkü her hayal vardır. Fakat hayalden başka bir şey olmamak mânasında hiçbir şey doğru değildir. Bazı görünüşün düzgün surette tekrarlama haricinde hiçbir toplamı yoktur. O görünüşün sabit ve daimî ilgilerine gene ilim adını veririz. Bizim yaratılışımızı teşkil eden ve tarafımızdan tabiî zevk, arzu, iyilik, adalet, vazife Allah yahut tanrılar adı verilen bazı şuur halleri haricinde de bir hakikat yoktur. Birtakım hallerden ve fiil ve hareketlerden mürekkep anlaşılmaz ve lüzumsuz bir örgü ki, bunu terkip eden parçaların kimisi dışarıdan geliyor ve diğerlerini dışarıya yayılmaya tahrik ediyor gibidir: İşte hayat. Bunu ciddiye alan ve kesin, ebedî, mutlak bir şey için çalıştığını sanan kimse pek böndür. Hayallerle, boş gururlarla meşgul en ciddî hayatlarımız bile bir çocuk oyunundan ibarettir. Fazilet, en zararsız şeylerin seçilmesidir. Saadet en güzelleri seçmektir. Bundan dolayıdır ki, en mükemmel hayat artistin hayatıdır. O, fiil ve işten vazgeçtiği için hiçbir fenalık yapmaz ve seçkin hayalleri bir araya getirerek bir zevk ve sevinç yaratır.

İşte Anatole France'ın felsefesi. Ben bu fikirleri yetersiz ve tehlikeli bulurum. Eğer bunlar bir sistem haline getirirlerse ve faaliyetimiz için bir kural teşkil ederlerse, bütün enerjiyi eritirler. Din ortadan kalktığı zaman, bu fikirler ihtimal ki, mecburî bir geçit teşkil ederler. Felsefenin Allahı öyle bir fikirdir ki, tenkit çarçabuk onun hakkından gelir. Tenkit onu ayakta bıraksa bile, faydasız ve tesirsiz bir Allah'tır. Ahlâkın temeli dinin emirleri ve müeyyideleriyle birlikte ortadan kalkmış gibi görünür. Aynı zamanda, felsefenin çalışması insanı şuurunun içine hapsediyor ve onu eşyanın realitesini ele geçirmekten mahrum bırakıyor gibidir. İlmin ilerleyişi zihinde dünyanın hayallerini sonsuz surette çoğaltıyor, fakat yalnız hayalleri. Tarihin terakkisi, insanlığın yoksulluklarını ve yanlış sanışlarına hadsiz hesapsız tablolarını inkişaf ettiriyor. İnsanlık her zaman ve her yerde hakikatin, hayrın, Allah'ın o boş kalan kadrolarına bağlıdır. Bu boş kadroları, türlü türlü şeylerle, keyif ve hevesine göre doldurmaya çalışır, fakat beyhude yere. İşte bundan dolayıdır ki, ruhlar, bilhassa en nazik ruhlar, şairlerin titrek ruhları derin bir memnuniyetsizlik hissederler, bir şey yapmak

kudretini elden kaçırırlar. Başka türlü yaşanması için hiçbir hikmeti kalmamış bir hayatın ümitsizce görünüşü içine gömülürler.

Halbuki bununla iktifa etmemelidir. Tenkit, yaptığı fenalığı tamir etmeye borçludur. Geçmişin yıkıntılarını yeniden binaya kalkmak boş ve çocukça bir iş olur. Kim ruhunun bütün samimiyetiyle kendini Allahsız hissederse, kendisini ve dünyayı şuurunun bildirdiği halle kabul etmelidir. Fakat aramadığı şeyi bulamayışına da şaşmamalıdır. Ona verilen şeyler düşünüş için birer malzemeden ibarettirler. Aklının faaliyeti için arz olunan şeyleri zevk arayıcı bir temaşa içinde israf ederse bu, onun kabahati ve hatasıdır. En büyük yanlış sanış, fiil ve iş için sebep ve hikmet bulunmadığından dolayı fiil ve yapılıştan çekilmiş olduğunu ilan etmekle, hakikaten artık hiçbir şey yapmamak lazım geldiğini zannetmektir.

Burada benim en çok işaret etmek istediğim nokta şudur: Olayların akışını açık surette his ve idrak etmek, beşeriyetteki tezatları nüfuzlu surette hayal edebilmekle meydana çıkarmak, hakikatle hayrın elde edilemez şeyler olduğunu ilan etmek hususunda bize bir salahiyet vermez; âtılâne ve zevk ararcasına bir seyretmeye dalmamızı icap etmez. Burada bir mizaç, bir istidat meselesi vardır, diğer huy ve istidatları da zorlayacak bir kanun yoktur.

Mamafih, Anatole France lehine olarak denilebilir ki, onun bu her şeyi mahvedici septikliği, insanları ezen yoksulluk ve birbirlerini boğazlayan insanların ellerinden silâhlarını almak için bir vasıtadan ibarettir. "İnsan hayatını düşündükçe, istihza ile merhameti ona şahit ve hâkim yapmak lüzumuna inanıyorum. İstihza ile merhamet iki iyi öğüt vericidir. Biri, tebessüm ederse, hayatı bizim için sevimli bir hale sokar; diğeri, ağlayarak onu bize kutsal yapar."

Yani bu, arzumuzun konularını pek ciddiye almamalıyız, demek oluyor. Talih istediğimiz şeyleri bizden saklarsa, onların esasen boş oldukları kanaati mahrumiyetten duyacağımız acıyı azaltacaktır. İnancımızın konularını da pek ciddî telâkki etmemeliyiz. Başka insanlar onlara saldıracak olurlarsa, onların değişik nispîliklerindeki kanaat karşılaşmalarını bizce daha az nefret verici gösterecektir. Ahval ve eşyayı oldukları gibi kabul edeceğiz, fikirleri müsamaha ile karşılayacağız. Ne bedbaht olacağız ne yırtıcı. İstihzamız güzelliği sevmesini bilecek; merhametimiz kötülere kin beslemekten bizi men'edecek. Tekmil ahlâk bundan ibaret olmasa bile, herhalde ahlâkın bir parçası budur.

Zaten Anatole France bir ahlâkçı olmaya hiç kalkmamıştır. O, başkalarının şuur ve vicdanını sevk ve idare etmek emeline düşmeden, kendi şuur ve vicdanını ifade etmiştir. Ondan bir ahlâk istemeyelim, bir sanat isteyelim. Hayat hakkında felsefî anlayışına hayatın bedîî ifadesini alâkadar etmesi nisbetinde dikkat edelim. O, bizi yaşatacak bir yol göstericidir. Bize estetik zevk verecek bir artisttir.

Anatole France bir artist telâkki edilmekle iktifa eder. O kadar iyi, o kadar derin surette artisttir ki, felsefesi bile bu yüzden zararsız bir hale geliyor. Felsefesi bir insan ruhu için son derece keder verici bir şeydir. Hakikaten bizi gafil avladığı zaman büyük bir ye'se atar; ruhumuzu acılıkla, küllerle doldurur.

Fakat yazar yeis içinde değildir. O, bizim içimize ümitsizlik akıtır amma, kendi ümitsiz değildir.

Onda isyan ve ümitsizlik yoktur. Bir Ackermann'ın coşkun parlamalarından, bir Leconte de Lisle'in kederli düşüncelerinden onda eser görülmez. Anatole France, kâinattaki esaslı boşluktan üzülmüş değildir; ona şekiller kâfi gelir. Şekiller kaybolurlar, onlar geçtikten sonra gene o kadar güzel ve bilhassa onlardan farklı başka şekiller peyda olacaktır. Muhakkak olan biricik realite, bu şekillerin art arda birbirlerini takip etmeleridir. İşte Anatole France'ın zihni bununla memnun olur. Çünkü o, sırf sanatçı olduğu için tek anlaşılabilir vasfı art arda değişen bir manzara gibi düzenlenmiş olmaktan ibaret olan bir dünyaya ümitsizce bakamaz.

Tabiat ve sosyete temaşaya en düşkün ruhları bile bazı zamanlar birtakım fiil ve işlere sürükleyebilir. İşte bu gibi tecrübelerinde hayatın bazı âni çarpışları ve insan temasının kaba vuruşları, Anatole France'ın nesrine biraz hüzün ve melâl zehri akıtmışsa da okuyuculara elemli surette batan bu bedbinlik onun temaşadan aldığı zevk ve hazzı hafifçe bozmuş gibidir. Anatole France, ıstırabın ne olduğunu anlayacak kadar ıstırap çekmiştir. Umumiyetle şekillerden beklediği, şekilden başka bir şey olmamalarıdır. O, şekilleri yalnız zevk ve haz almaya yarar diye telâkki etmiştir. Şekillerin güzelliği ve ahengi onun ruhuna uyuşukluk vermiştir. Zeki bir modern adam için eski Yunanistan'ın müşrik artistlerindeki kadar keyifli bir emniyete imkân yoktur. Anatole France'ın görüşlerinde elbette bir endişe, bir titreme, bir elem bulunacaktır. Böyle olmakla beraber, onun görüşleri bir neşe ve sevinç teşkil edecektir. Artistlik kabiliyetinin kendisine bir dayanak vücuda getirdiği hissolunuyor. Hayatın boşluğunu hayatın güzelliği nâmına affediyor. Hayatın başka türlü olmasını hiç istemez. Çünkü hayatı böyle güzel yapan şey, hüzünlü hale sokan şeydir.

Artık Anatole France'ın eserlerini anlayabiliriz. Onun nazarında üslûbun sonsuz bir kıymeti olacaktır. Kâinattaki varlık yalnız hayalleri vasıtasıyla var oldukları için kitaptaki fikirler, ifade onları nasıl yapmışsa, öyledirler. İyi ifade edilmemiş şey yarım yaratılmış şeydir. Zihin suretlerinin devamlı silsilesi karşısında zihin birbirini takip eden bunların her biri üzerinde durur, her birine dikkat etmekle onlara bir hakikat verir. Bu zihin suretlerinin her biri, sırası gelince, şimdiki zamandır ve bütün realitedir. Yazar, gerçekten büyük bir artist olduğu için, esere şekil veren düşünce ve telâkkiye göre, onları çeşitli ışıklarla aydınlatır; seçer, kuvvetini azaltır, söndürür. Bunu söylemekle Anatole France'ın en latif hikâyelerinde teferruat ve tafsilatın neden o kadar mükemmel surette tespit edildiğini işaret etmek istiyorum.

Anatole France fikirleri bir artist sıfatıyla görür, bir filozof sıfatıyla değil. Yani onları yalnız anlamak için tenkit eder, ispat yahut bozmak için değil. Aradığı şey, o an için kendilerini idrak etmekten ibarettir. O, metafiziğe yahut ilâhiyata ait bir muhakeme yürütmez. Metafizik yahut ilâhiyat muhakemelerini bir artist sıfatıyla taklit eder. Bir delil, bir inanış, bir mâbet yahut bir sahra gibi birer hayaldir; bunlar, tabir caizse, psikolojik birer peyzajdır, evrensel birer anıdır.

Anatole France tefekkürü mütefekkirin içinde iken görmek ister. Bir sistem demek, muayyen bir zamanda muayyen bir adam demektir. O adam, filan yerde, kırda yahut şehirde, göğün ziyası altında filan aksan ve falan jestle falan kelimeleri söyler. Bütün bunlar fikirden ayrılmaz, fikirle bir vücut teşkil ederler. Eğer hakikat, parçanın ahenkten bütünle görünen münasebetinden ibaretse, bütün bunlar aradığımız hakikati vücuda getirirler.

Maddî yahut haricî adını verdiğimiz görüşlerde Anatole France, tasvir ve tarif vâdisine kaçmaz. Eşyanın evsafını ifade için kelimeleri hiç yeter bulmaz. Onun telâkkisine göre hiçbir zaman, meselâ beyazı söylemek, beyazı göstermeye karşılık olamaz. Yazı ile ressamlara ve heykeltıraşlara rekabet etmek emelinde değildir. O, tasvir ve tarife kalkmazsa da, iz bırakma hususunda gayet muvaffak olur. Bir şuurun ihtisasları arasından bizi eşyanın kendilerine kadar götürür. Zaten varlık dediğimiz şey, onun gözünde, birer şuur halinden, kim bilir nasıl, içimizden dışarıya aksettirdiğimiz hayallerden ibaret değil de nedir? Dikkat edilirse görülür ki, Anatole France bir şeyi tasvir eder zannolunduğu zaman, hakikatte eşya ve mevcudatın ruhtaki aksetmişlerini kaydeder. Onun içindir ki, vaka şahıslarıyla muhitleri arasında büyük bir ahenk vardır. Çünkü, o muhit hakkında bildiğimiz şeyler, vaka şahıslarının şuurlarında hayal şeklinde zaptedilmiş olan kısımlardan ibarettir.

Buna hâkim olan felsefe nazariyesinin doğru yahut yanlış olmasının hiçbir ehemmiyeti yoktur. Estetik bakımından tesirin mükemmel olması kâfidir. Bu suretle edebiyat hakikî vazife sahasına dönmüş olur. Çünkü edebiyatın asıl vazifesi insanın iç hayatını göstermekten ibarettir. Edebî eser, kâinatı insanı aydınlatmak yahut tamamlamak için kullanır.

İnsanların birçoğunun nazarında hayat fiil ve hareketten ibarettir. Bunların sebepleri olan iyi ile fena, az çok sorumludurlar. Fakat umumî olarak, insanlar az düşünürler, çok yapmak isterler. Hayattan, yapış sahasından çekilen ve haricî neticeler kadar iç mekanizmaya da ehemmiyet veren bir artist için bu bir tehlike teşkil etmek icap eylerdi. Anatole France, eserlerinde bize konuşan ve hayat hakkında düşünen insanlar göstermeye meyleder. Görünüşün genişliği içinde en çok hoşuna giden, tasvir ve ifade hususunda ona en çok başarı temin eden dış görünüşleri intihap ettiğinden dolayı kendisine kabahat bulmak haksızdır.

Böyle olmakla beraber, hikâyelerinin bazıları da, romanlarının bazı sahnelerindeki fiil ve hareketleri çizmemiş değildir. Fakat onun üstünlüğü, onun hoşlandığı şey bunda değildir.

Sanata hayatta ne mevki veriliyorsa, Anatole France'ın eserine de zekânın kültüründe hemen hemen aynı mevkii vermek gerekir: İçine pek dalıp boğulmadan ondan zevk almak, hoşlanma ve keyif sayesinde ruhun gerginliğini ortadan kaldırmak, eşya ve varlığı görerek düşünmeyi vazgeçmeye sevk eylemek. Sanat, hayatta biricik gaye kabul edilmezse, ondan iyi bir şey olamaz.

M. Gustave Lanson

I

David'in[1] talebelerinden, evvel IV. Henri bölgesi denilen Pont-Neuf mıntıkası üyelerinden ressam Evariste Gamelin,[2] sabahleyin erken erken eski Barnabiteler Kilisesi'ne[3] gitmişti. 1790 Mayısının 21. gününden beri üç yıldır burası bölgenin genel toplantı merkeziydi. Bu kilise, adliye sarayının parmaklıkları yanında dar ve karanlık bir meydanda yapılmıştı. İki klâsik tarzdan meydana gelen, baş aşağı konsollar ve çiçek saksılarıyla süslenen, zamanla iç sıkıcı bir hal alan, insanların saldırışına uğrayan cephesinde dinî timsaller çekiçlerle parçalanmış, kapının üstüne siyah harflerle cumhuriyetin alâmeti yazılmıştı: "Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik yahut Ölüm".[4] Evariste Gamelin kiliseye girdi. Saint-Paul tarikatındaki rahip adaylarının özel kıyafetleri içinde söyledikleri ilâhileri dinlemiş olan kubbeler şimdi kırmızı takkeli[5] yurtseverlerin belediye üyeleri

---

[1] **Louis David** (1748-1825): Ünlü bir ressamdı. Fransız İhtilâli sırasında sanat kolunun idarecisi, diktatörü sayılırdı. Konvansiyon üyesiydi; Napolyon zamanında da imparatorun ressamıydı.

[2] Evariste **Gamlin** (Gamlen): Bu romanın birinci kahramanı. David'in öğrencisi genç ressam. Ciddi ve inkılâptan başka bir şey tanımaz şekilde mutaassıp. İhtilâl Mahkemesi yargıçlarından. Acıma bilmez, yalnız Elodie için yüreğinde bir sevgi duyar.

[3] **Barnabite** (Kilisesi): 16. yüzyılda İtalya'da kurulmuş ve 16. yüzyıl başında Fransa'ya da geçmiş olan bir din tarikatının kilisesi. Fransız İhtilâlinde papazları çıkarılarak parti binası olarak kullanılmıştır.

[4] **"Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik yahut Ölüm"**: Fransız cumhuriyetinin ilânı ile kabul edilmiş olan dövizdeki sözler.

[5] **Kırmızı takkeli** (le bonnet rouge): En koyu inkılâpçılar tarafından giyilmeye başlanmış, kırmızı kumaştan başlık olup o devirde bir vatanseverlik işareti sayılırdı.

seçmek ve bölge işlerini konuşmak için toplandıklarını seyrediyorlardı. Evliyalar duvarlardaki hücrelerinden çıkarılmışlardı. Yerlerine Brutus'ün, Jean-Jacques'ın, Le Peltier'nin[6] yarım heykelleri konulmuştu. İnsan Hakları Levhası[7] boş mihrap üzerinde yükseliyordu.

Genel toplantılar, kilisenin giriş kısmında, haftada iki kere akşam saat beşten ona kadar olurdu. Milletin renkleriyle süslenmiş olan kürsüden nutuklar söylenirdi. Karşıda, Epitre tarafında, toplantılara gelen oldukça kalabalık kadınlar ve çocuklar için kaba keresteden yüksek bir kerevet yapılmıştı. Bu sabah kürsünün altında bir yazıhanenin başında, teftiş komitesini teşkil eden on ikilerden Thionville Meydanı'nda marangoz vatandaş Dupont kırmızı takkesi ve karmanyolu (carmagnole)[8] ile oturuyordu. Yazıhanenin üstünde bir şişe ile birkaç bardak, bir kalem ve bir defter vardı. Defterde Convention[9] içindeki o alçak yirmi iki üyeyi kovmaya çağıran esas yazısı bulunuyordu.

---

[6] **Brutus** (Lucius Julius): M.Ö. 508 yılında Roma'da Tarquin'e karşı ayaklanıp cumhuriyetin kurulmasına yol açan hareketin başlıca adamlarından biri. **Jean Jacques** (Rousseau, 1712-1778): Ünlü yazar. 1792 ihtilâlcilerinden bazıları onun fikirlerinin etkisi altında kalmıştır. Tabiat sevgisi ve sadeliğe dönüş temel fikirlerindedir. **Le Peltier** (Lepetier de Saint Fargeau, 1760-1793): Politika adamı. Konstitüant başkanlığı yaptıktan sonra Konvansiyon meclisine seçilmiş, XVI. Louis'nin ölümüne oy verdiğinin ertesi günü bir kral taraflısı tarafından öldürülmüştür.

[7] **İnsan Hakları Levhası** (Le Table des Droits de l'Hommes): Fransız İhtilâli ilk yılında konstitüant meclisi tarafından oylanan ve 1791 yılı 3 Eylül'ünde ilân edilen, "Hukuk-ı Beşer" adıyla tanılan 17 maddeli esas kanun. Yurttaşın hürriyeti, hâkimiyetin milletin olduğu, söz ve yazı hürriyeti, mülk sahibi olma hakkı, fikir ve din hürriyeti… belli başlı maddeleridir.

[8] **Carmagnole** (Karmanyol): Fransız İhtilâli sırasında moda olmuş, devrik yakalı, sıra sıra düğmeli bir çeşit kısa ceket. "İhtilalci ve ilk cumhuriyet askeri" anlamları da vardır. Bu adla bir de şarkı ve bu şarkı ile oynanan dans da yine o devirde moda olmuştur.

[9] **Convention** (Konvansiyon Nasyonal): Fransa'da Kurucu Meclisten sonra toplanan ihtilâl meclisi olup 21 Eylül 1792 tarihinden 26 Ekim 1795 yılına kadar sürmüştür. Cumhuriyeti ilân etti, kralın ölümüne hüküm verdi, Genel Güvenlik Komitesi'ni kurdu, Fransa'nın her tarafına yurtseverlik duygusunu kuvvetlendirmek için vazifeli temsilciler gönderdi. Vende ile güney taraflarındaki kral taraflılarının ayaklanmalarını bastırdı, kendisini yıkmak için birleşmiş olan yabancı devletleri yendi. Bu iç ve dış zorluklar arasında öğretmen okulu, politeknik okulu, ilkokullar, müzik konservatuvarı, tabiat müzesi… gibi bilim ve kültür kurullarını kurdu.

Evariste Gamelin kalemi aldı, imzasını attı.

- Vatandaş Gamelin, dedi esnaf üye; gelip ismini vereceğini biliyordum. Sen hâlis vatandaşlardansın. Fakat mıntıka pek ateşli değil. Fazilet eksikliği var. Dilek kâğıdını imzalamayanlara yurtseverlik belgesi vermemesini teftiş komitesine teklif ettim.

-Federalist hainlerin kovulmaları teklifini kanımla imzaya hazırım, dedi Gamelin; bunlar Mara'nın[10] ölmesini istediler; kendileri ölsünler.

Büyük Dupont karşılık verdi:

-Bizi mahveden şey kayıtsızlıktır. Oy vermek hakkı olan dokuz yüz kişiyi alan bir bölgede toplantılara gelen elli kişi yok. Dün yirmi sekiz kişiydik.

-Vatandaşları gelmeye mecbur etmeli, ceza olmalı.

Marangoz kaşlarını çattı:

- Hepsi gelecek olsa yurtseverler azlıkta kalırlar. Vatandaş Gamelin, sağlam baldırıçıplaklar[11] şerefine bir kadeh şarap içer misin?

Kilisenin duvarında, İncil tarafında, şehadet parmağı ile manastır geçidini gösteren siyah bir elin yanında şu kelimeler okunuyordu: **Sivil Komite**, **Teftiş Komitesi, Hayır Komitesi**. Birkaç adım atınca, papazların eskiden esvap değiştirdikleri yerin kapısına geliniyordu. Üstünde **Askerî Komite** yazılıydı. Gamelin kapıyı itti. Komitenin sekreterini gördü. Kitaplar, kâğıtlar, çelik parçaları, fişekler ve güherçile numûneleriyle dolu büyük bir masanın önünde, yazı yazıyordu.

- Selam, vatandaş Trubert, nasılsın?

- Ben mi? Gayet âlâ.

Askerî Komite'nin sekreteri Fortuné Trubert, sıhhatini soranların hepsine hiç değişmeyen bu cevabı verirdi. Bu, ne halde olduğunu

---

[10] **Marat** (Mara, 1743-1793): Ünlü demagog. Hekimdi. İhtilâl başlayınca ona katıldı ve *l'Ami du Peuple* (Halk Dostu) adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Eylül kırımı ve alınan kanlı tedbirlerin tahrikçiliğini yaptı. İki kere Girondenler tarafından suçlandırılmak istendi, fakat onların başını yedi. Kendisi de, banyoda iken kabul ettiği Charlotte Corday adlı bir kız tarafından öldürüldü.

[11] **Baldırıçıplaklar** (Sans-culottes: San külot): Fransız İhtilâli başlangıcında, aristokratların kısa kilotarı yerine uzun pantolon giyene takılmış ad. "Vatansever" sözünün bir nevi eş-anlamı olmuştu.

onlara anlatmak arzusundan çok, bu konu üzerindeki lâkırdıları kısa kesmek içindi. Yirmi sekiz yaşında olduğu halde, derisi kuru, saçları seyrek, elmacık kemikleri kırmızıydı. Sırtı kamburlaşmıştı. Orfevres rıhtımında gözlükçülük ederdi. Pek eski bir dükkânın sahibiyken, 91 senesinde bunu ihtiyar bir kalfaya bırakarak bütün vaktini belediye işlerine veriyordu. Yirmi yaşındayken ölen, hâlâ mahallede bazı ihtiyarların saygı ve teessürle hatırladıkları güzel bir anne ona tatlı ve ihtiraslı güzel gözlerini, solgunluğunu, utancını vermişti. Otuz altı yaşına basmadan evvel, aynı hastalığın alıp götürdüğü babası gözlük uzmanından da doğruluk ve çalışkanlık ruhunu almıştı.

Yazısını bırakmadan sordu:

- Ya sen, vatandaş, nasılsın?

- İyi. Yeni bir şey var mı?

- Hiç. Görüyorsun, burada her şey gayet sessizlik içinde.

- Ya durum?

- Durum hep aynı halde.

Durum korkunç. Cumhuriyetin en güzel ordusu Mayence'te çevrilmişti. Valencienne muhasaradaydı. Vendée, Fontenaylılar tarafından ele geçirilmişti. Lyon, başkaldırmıştı. Cevennesler ayaklanmışlardı. Hudut İspanyollara açık bulunuyordu. Vilâyetlerin üçte ikisi ya istilâ altındaydı ya başkaldırmıştı. Paris, Avusturya topları-nın tehdidi altında, parasız ve ekmeksizdi.

Fortuné Trubert sessiz sessiz yazıyordu. Bölgeler, Commune'ün[12] kararıyla Vendée[13] için on iki bin asker toplamaya memur edilmiş oldukları için evvelden IV. Henri bölgesi denilen Pont-Neuf bölgesinin verebileceği hisseye âit kayıt ve silâhlandırma talimatnâmesini kaleme alıyordu. Bütün tüfekler rekizisyon memurlarına teslim edilecekti. Bölgenin millî koruyucu kuvveti av tüfekleri ve mızrakla silâhlandırılacaktı.

- Sana, dedi Gamelin, top dökülmek için Lüksemburg'a gönderilecek çanların listesini getiriyorum.

---

[12] **Commune** (de Paris), (Komün): Bir belediye başkanı ile ona yardımcı bir meclis tarafından idare olunan bölge. 1792 yılı 10 Ağustosundan 9 Termidor'a kadar süren ihtilâl idâresinin adı. Terörcülerin en büyük desteği olmuştur.

[13] **Vendée** (Vande): Fransa'nın batı kıyısında bir bölge olup Fransız İhtilâli sırasında sivil iç savaşlarıyla ün almıştır. Papazlar, kişizâdeler ve krallık taraflıları tarafından idâre olunmuştur.

Evariste Gamelin, beş parası olmamakla beraber, bölgenin çalışkan üyeleri arasına yazılmıştı. Kanun bu ayrılığını ancak üç günlük amele gündeliği kıymetinde bir vergi verecek kadar zengin vatandaşlara veriyordu. Bir seçmenin seçebilmek hakkına malik olması için de on günlük gündelik istiyordu. Fakat eşitliğe düşkün ve bağımsızlığını korumaya son derece gayretli olan Pont-Neuf bölgesi, millî muhafız üniformasının parasını kendi cebinden ödemiş olan bütün vatandaşları seçmen olmaya ve seçilmeye kabiliyetli buluyordu. Gamelin de böyleydi. Bölgesinin çalışkan vatandaşı ve Askerî Komite'nin üyesi bulunuyordu.

Fortuné Trubert kalemini bıraktı.

- Vatandaş Evariste, haydi Convention'a git, bize mahzenlerin dibini kazmak, toprağı ve küçük çakılları yıkamak, güherçile toplamak için talimat versinler. Top bulmakla iş bitmez, barut da ister.

Küçük bir kambur, kalem kulağında, elinde kâğıtlar, eski papaz odasına girdi. Bu, kontrol komitesi üyelerinden vatandaş Beauvisage'dı.

- Vatandaşlar, dedi, fena haberler alıyoruz. Custine,[14] Landau'yu boşalttı.

Gamelin haykırdı:

- Custine bir haindir!

- Giyotine[15] gidecek, dedi Beauvisage.

Trubert biraz heyecanlı sesiyle alışkın olduğu sessizlik içinde fikrini söyledi:

- Convention boş yere bir Genel Selamet Komitesi[16] teşkil etmedi ya. Custine'in hareketi orada tetkik olunur. İktidarsız yahut hain

---

[14] **Custine** (1740 – 1793): Fransız İhtilâli başladığı sıralarda hücum eden dış düşmanlara karşı bazı başarılı hareketi görülen ve kuzey ordusu kumandanıyken suçlandırılarak öldürülen bir general.

[15] **Giyotin** (Guillotine): Constitüant meclisi üyelerinden Doktor Guillotin tarafından eski bir kafa kesme aletinin düzenlenmesiyle meydana gelmiş ve Fransız İhtilâli sırasında ölüm hükümlerinin öldürülmesinde kullanılmış alet (25 Şubat 1792).

[16] **Genel Selamet Komitesi** (Comité de Salut Publique): Konvansiyon meclisince icra kuvvetini merkezileştirmek isteği ile 6 Nisan 1793 tarihinde kurulmuş bir organizasyon. Memleket içinde, Konvansiyon'a karşı olanlara şiddetle ve kanlı terör rejiminin destekçisi oldu. Dış düşmanların memlekete girmelerini karşılayan ordular kurdu. 27 Ekim 1795'te Direktuar idaresinin kurulmasıyla kaldırıldı.

olduğu anlaşılınca, yerine galip gelmeye azmetmiş bir general gönderilir. İş yürür.

Kâğıtları karıştırdı. Yorgun gözlerinin bakışını bunların üzerinde gezdirdi.

- Askerlerimizin görevlerini hiç şaşırmadan, kusur etmeden yapabilmek için arkada bıraktıklarının hayatının emin olduğunu bilmeleri lazımdır. Vatandaş Gamelin, sen de bu fikirdeysen, meclis toplanınca, Askerî Komite'nin askerde bir adamları olan fakir ailelere yardım etmesini benimle beraber iste.

Hafif güldü ve şarkı gibi mırıldandı:

- İş yürür! İş yürür![17] Bir bölge komitesinin bu zavallı sekreteri, âdi tahta masasının başında günde on iki, on dört saat, tehlikede bulunan vatanın karşı koyması için çalışırken vazifenin büyüklüğü ile vasıtalarının küçüklüğü arasında bir nisbetsizlik görmüyordu. Bütün vatandaşlarla kendisini ortaklaşa bir gayret içinde o kadar birleşmiş sayıyor, milletle o kadar tek vücutlu oluyor, hayatını büyük bir kavmin hayatıyla o kadar karıştırıyordu. O, her bozgunluktan sonra, eninde sonunda ve muhakkak olarak zaferi sabır ve güven içinde hazırlayanlar arasındaydı. Onlara galebe lazımdı. Krallığı yıkan, eski dünyayı deviren bu hiçten yetişmiş adamlar, küçük bir gözlükçü olan bu Trubert, bilinmeyen bir ressam olan bu Evarist Gamelin düşmanlarından hiç insaf beklemiyorlardı. Ya muzaffer olacak ya ölümü seçeceklerdi. Ateşli gayretleri ve sükûnetleri bundan ileri geliyordu.

[17] **İşler yürür** (İşler yürüyecek: Ça ira): Fransız İhtilâli sırasında terörcülerin ağzından düşmeyen bir şarkının adı.